

Выша стаўба медзянога,
Выша князя маладога.

Г., у якой групуюцца словы з эмацыянальным нарастаннем выразнасці, называецца клімаксам, а з аслабленнем — антыклімаксам.

Літ.: Гі л е в і ч Н. Паэтыка беларускай народнай лірыкі. Мн., 1975. С. 176—177.

А. С. Фядосік.

ГРАЙНЕРТ (Grajnert) Юзаф (1831, в. Кавалі Велюнскага павета, Калішскай губерні, цяпер Лодзінскага ваяводства, Польшча — 1910), польскі літаратар і этнограф. Член-карэспандэнт Акадэміі ведаў у Кракаве. Скончыў гімназію ў Пётркаве (1848), працаваў служачым у Варшаве. У 1866 заснаваў і да 1887 рэдагаваў часопіс «Zorza» («Золак») з дадаткамі «Kalendarz ludowy» («Народны каляндар») і «Poradnik gospodarczy» («Гаспадарчы параднік»). Працы Г. ў галіне этнаграфіі («Пра чарадзеяства», 1859; «Год у песні», 1873, і інш.) не страцілі навуковага значэння. У «Даследаваннях над паданнямі нашага народа» (1859) правёў упарадкаванне нар. «паданняў у апавяданнях», паказаў крыніцы і прычыны ўзнікнення жанру, растлумачыў яго сімволіку. На бел. і славянскім матэрыяле даследаваў нар. вераванні, звязаныя з багамі (Белабог, Чарнабог, Святавіт, Пярун), святамі (Каляды, Купалле), раслінамі (браткі, пералёт-трава, чартапалох), дрэвамі (дуб, бяроза, бук, ясьень, ціс), жывёламі (воўк, сабака, вавёрка, вуж, змяя), птушкамі (сарока, салавей, сава, качка, певень). Звяртаўся да нар. песень, загадак, прыказак, заклінанняў, абрадаў і звычайў розных народаў.

А. Ф. Літвіновіч.

ГРАМАЎНІЦА, багіня лета. Жонка *Перуна*. Уяўлялася прыгожай поўнай жанчынай з прыбранай спельмі каласамі галавою і з пладамі ў руках. Мела агульныя рысы з *Цёцяй*.

Літ.: Беларуская міфалогія. Мн., 2002.

У. А. Васілевіч.

ГРАМНІЦЫ, *Стрэчанне*, зімовае свята нар. календара. Католікі адзначаюць яго 2, а праваслаўныя — 15 лютага н.ст. Мяркуюць, што назва паходзіць ад язычніцкага бога Грамаўніка (*Перуна*) — бога веснавых навальніц і дажджоў, якія спрыялі расліннасці. Паводле іншых меркаванняў, Г. названы так таму, што *Юр'я* нібыта выпра-

боўвае на нячыстай сіле свае стрэлы і менавіта з гэтага дня ўжо можна пачуць грымоты. Другая назва свята *Стрэчанне* (ад царкоўна-славянскага «Сретенье») у хрысціянстве знаменавала сустрэчу старца Сімяона з Ісусам Хрыстом, сустрэчу Старога і Новага заветаў, а ў народзе тлумачылася як сустрэча зімы з летам:

А ў нас сёння Стрэчанне, Стрэчанне,
Зіма з летам стрэлася, стрэлася.
Лета зіму піхнула, піхнула
І ножачку звіхнула, звіхнула.
Зіма пайшла плачучы, плачучы,
Лета пайшло скачучы, скачучы.

Дзяцей, зацікаўленых пабачыць сустрэчу зімы і лета, пасылалі голых і босых за гумны і агароды, абяцаючы, што зіма ім дасць чырвоныя боты. Пра гэты пераломны дзень гаварылі: «На Грамніцы — паўзіміцы», або «Як прыйдуць Грамніцы — скідай рукавіцы». Па стану надвор'я прадказвалі характар надыходзячых вясны і лета. Якое надвор'е на Г., такая і вясна. Калі на Г. вялікі мороз, то лічылася, што снег праляжыць нядоўга, а лета будзе пагоднае і сухое. Мяцеліца на Г. прадказвала доўгую вясну, а значыць — недахоп корму для жывёлы. Пацяпленне на Г. сведчыла пра раннюю вясну («Калі на Грамніцы певень нап'ецца вадзіцы, то на *Юр'я* вол пад'есць травіцы»), аднак лета чакалася непагоднае з невялікім ураджаем («На Грамніцы адліга — з ураджаю будзе хвіга»). Асноўным рытуалам на Г. было асвячэнне ў храмах свечак (гл. *Грамнічная свечка*). На свята маці пяклі з цеста дочкам сярпы, а сынам косы. Пасля Г. сяляне пачыналі рыхтавацца да веснавых работ, мужчыны ладзілі сохі і бароны, а жанчыны садзіліся за кросны.

Літ.: Земляробчы каляндар. Мн., 1990. С. 126—132; Беларускія народныя прыкметы і павер'і. Кн. 2. Жыцця адвечны лад. Мн., 1998. С. 386—390.

У. А. Васілевіч.

ГРАМНІЧНАЯ СВЕЧКА, *грамніца*, свечка, асвечаная ў храме на свята *Грамніцы* (15 лютага н.ст.). Паводле нар. уяўленняў, была надзелена чароўнай сілаю, як і некаторыя інш. свечкі: перадвелькодная, чацвярговая (асвечаная ў *Чысты чацвер*), велікодная (пры якой асвячаюцца стравы на *Вялікдзень*), вячальная (выкарыстоўвалася ад *ліхаманкі*). Агонь Г.с. прыраўноўваўся да жывога агню, атрыманага ад маланкі ці шляхам трэння двух ка-

валкаў дрэва адзін аб адзін. Г.с. запальвалі і ставілі на покуці або на акне пры пачатку грому і навальніц, каб маланка не запаліла хату. Пры першым громе прыпальвалі крыж-накрыж з 4 бакоў агнём валасы ў дзіцяці або адзін у аднаго ад пярэпалаху, ад сурокаў. Агнём Г.с. выводзілі на бэльцы ў хаце крыж-абярэг. Выкарыстоўвалі Г.с. ў аграрнай абраднасці і ў жывёлагадоўлі – бралі з сабою ў поле на першае ворыва і на Зажынкi; у Градавую сераду (пасля Раства, Вялікадня і Сёмухі) абыходзілі палеткі з запаленай Г.с., каб іх не пабіў град. Запальвалі Г.с. пры першым выпасе скаціны; пасля ацёлу карове падпальвалі саскі перад першым кармленнем цяляці, каб яно вырасла тлустае. На *Купалле* падчас разгулу нячыстай сілы Г.с. вешалі на вароты ў хляве ў якасці апатрапея, каб не дапусціць туды ведзьму, якая здолее толькі пакусаць Г.с., не дабраўшыся да скаціны. Каб уберагчы карову ад *малочнай ведзьмы*, ад русалак, ад паморку, прыязвалі ёй да рагоў Г.с., залівалі ў прасвідраваную ў розе дзірачку ртуць і заляплялі воскам ад Г.с. Каб *Хлеўнік* не мучыў свойскую жывёлу, гаспадар уночы з'яўляўся ў хлеў з Г.с., і нячысцік, як і іншы міфічныя істоты, быў не ў стане пераадолець асвечанай рэчы. Пашырана было выкарыстанне Г.с. ў сямейнай абраднасці і ў розных бытавых сітуацыях. Пры цяжкіх родах Г.с. запальвалі перад абразамі. Калі збіраліся рашчыняць хлеб з новай мукі, то абкурвалі агнём Г.с. дзяжу. Найчасцей ужывалася Г.с. на пахаваннях і памінках. Падчас канання хвораму давалі ў рукі запаленую Г.с., каб анёлы, убачыўшы яе, прыйшлі на дапамогу; каб агонь асвятляў паміраючаму дарогу ў другі свет аж да моманту смерці. Калі чалавек, памёршы, утрымліваў Г.с. ў руках, лічылася, што ён памёр праведнікам. Пасля смерці бралі Г.с. з рук нябожчыка, тушылі, праводзячы яе крыж-накрыж. Калі дым падымаўся ўгару – гэта значыла, што душа пакінула цела і ідзе да праведнікаў, а калі дым слаўся па хаце, то душа яшчэ на адыходзе ад цела і павінна будзе прайсці праз пакуты. У народзе лічылі, што пры цяжкім кананні чараўнікоў не дапамагае аблегчыць пакуты нават Г.с., і тым, хто пры жыцці прадаў душу нячыстай сіле, трэба даваць у рукі сук смялянога дрэва. Часам пры паміранні чараўніка браліся тры Г.с., над

якімі накрыж пералівалі ваду з адной пасудзіны ў другую. Запаленая Г.с. ставілася ля галавы нябожчыка, пакуль той быў у хаце, на ўсіх памінках. Пры жалобе ў доме на працягу года прыпынялася ўжыванне Г.с. для падпальвання жывёлы, людзей. Апатрапеічная функцыя Г.с. праглядалася ў выпадках, калі яе ставілі на акно, паўз якое праходзіў прывід нябожчыкаў. Прызнанне агню як дзейснай ачышчальнай сілы прывяло да выкарыстання Г.с. ў якасці магічнага сродку ад розных хвароб. Пры заразных захворваннях абносілі вёску запаленай грамніцай і на кожным з 4 канцоў закопвалі ў яму патроху воску. Каб пазбавіцца каўтуна, трэба было перапальваць яго Г.с. валасок за валаском. Ад зубнога болю раілася кусаць Г.с. хворым зубам, які можа ад гэтага занямець, ці пускаць на яго праз лейку яе дым. Г.с. магла быць прадметам *варожбаў* на лёс і на будучае надвор'е: у каго першага яна патухне ў храме, той першы памрэ; у каго не патухне ці капне на руку – той будзе шчаслівы; калі запалення грамніцы трашчаць у храме, улетку трэба чакаць грывот. У Г.с. выразна ўвасобіўся старажытны *культ агню*.

Літ.: Беларускія народныя прыкметы і павер'і. Кн. 3. Зямная дарога ў вырай. Мн., 1999. С. 630.

У. А. Васілевіч.

ГРАНА́Я НЯДЗЕ́ЛЯ, Г р а н ы т ы д з е н ь, хранонім, які абазначае тыдзень пасля *Тройцы*, дзевяты, дзесяты тыдзень пасля *Вялікадня*, або час ад *Тройцы* да запусаў *Пятроўскага посту*. Выкарыстанне тэрміну супадае галоўным чынам з паўднёва-ўсходняй дыялектнай зонай нар. гаворак. На астатняй тэрыторыі Беларусі фіксуецца спарадычна. Фалькл.-этнаграфічны комплекс Г.н. маркіраваны нар. ўяўленнямі аб перыядзе каляндарнага пераходу ад вясны да лета, на апошняе ўказвае міфасемантыка «разгулу» хтанічных сіл, сухасці, мечанасці, хваробатворнасці, «крывізны» часу (назвы серады, чацвярга, пятніцы на Г.н., усяго тыдня, а таксама наступнага панядзелка адпаведна: крывая серада, крывы чацвер, лядавая пятніца, крывы тыдзень, крывы панядзелак). Г.н. – час абуджэння памерлых, продкаў. Чацвер пасля *Тройцы* (Наўская *Тройца*, Русалчын *Вялікдзень*) быў днём ушанавання закладных нябожчыкаў, наўяў. Ва *Усходнім Палессі* на Г.н. спраўляліся